

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО ПОШУКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ДЕВІАНТНИХ СТЕРЕОТИПІВ ПОВЕДІНКИ

Бабаджанова А. Н. кандидатка психологічних наук,
керівниця відділу освітніх програм Інститут
поведінкового моделювання м. Одеса

<https://orcid.org/0000-0002-5430-6342>

Шимко В. А. доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри професійної психології
Національна академія Служби безпеки України

<https://orcid.org/0000-0003-4937-6976>

Дослідження спрямоване на аналіз особливостей творчого пошуку підлітків із девіантною поведінкою та визначення можливостей використання мистецької діяльності для психологічної корекції. У роботі розглядається зв'язок між когнітивними та емоційними особливостями таких підлітків та їхньою творчою активністю. У дослідженні використано комплексний підхід, що включав психологічний аналіз художньої творчості, асоціативні та проєктивні методики (малюнкові тести, аналіз спонтанних асоціацій), а також кількісні та якісні методи оцінки творчого мислення. Для статистичного аналізу застосовано методи кореляційного аналізу, порівняльного аналізу між групами (підлітки з девіантною поведінкою та без неї) та факторний аналіз. Дослідження показало, що підлітки з девіантною поведінкою демонструють специфічні риси творчого мислення, зокрема схильність до нестандартних асоціацій, емоційно насиченої образності та символічних форм самовираження. Водночас їхня художня творчість містить ознаки внутрішнього конфлікту та емоційного дистресу. Виявлено, що арт-терапія та інтеграція творчої діяльності в освітній процес сприяють зниженню рівня тривожності та агресивності в цієї групи підлітків. Отримані результати підтверджують ефективність використання мистецьких методик у роботі з підлітками з девіантною поведінкою. Арт-терапія може слугувати інструментом емоційної регуляції та розвитку особистісних ресурсів. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розширенні вибірки, аналізі нейропсихологічних аспектів творчого мислення та розробці інтегрованих програм психологічної підтримки на основі мистецької діяльності.

Ключові слова: девіантна поведінка; підлітки; образотворче мистецтво; психологія художньої творчості; емоційна регуляція; психологічна допомога; розуміння твору образотворчого мистецтва.

Вступ. У сучасному суспільстві підлітки стикаються з численними соціальними викликами, які впливають на їхній особистісний розвиток та поведінку. Дослідження показують, що підлітки часто неправильно сприймають поведінку своїх однолітків з високим статусом, що може призводити до наслідування ризикованих або девіантних форм поведінки (Helms et al., 2014). Зокрема, девіантні стереотипи поведінки можуть негативно впливати на процес творчого пошуку, обмежуючи самовираження та розвиток креативності.

Сімейне середовище та особистісні риси також відіграють важливу роль у формуванні девіантної поведінки підлітків. Дослідження, проведене серед філіппінських підлітків, виявило, що низький рівень задоволеності сім'єю та певні особистісні риси можуть бути предикторами девіантної поведінки (Dullas et al., 2021). Ці фактори можуть обмежувати

здатність підлітків до творчого самовираження та сприяти формуванню негативних поведінкових патернів.

Психологія художньої творчості має потенціал для виявлення та корекції таких негативних патернів поведінки. Використання арт-педагогіки може позитивно впливати на підлітків з девіантною поведінкою, сприяючи їхньому особистісному розвитку та соціалізації. Однак, існує потреба в розробці ефективних методологічних підходів для дослідження взаємозв'язку між творчим пошуком особистості підлітків та девіантними стереотипами поведінки.

Попередні дослідження. У сфері психології художньої творчості значна увага приділяється вивченню її ролі в особистісному розвитку підлітків. Дослідження показують, що творчі здібності суттєво розвиваються в підлітковому віці,

причому різні аспекти творчості, такі як інсайт, вербальне та візуально-просторове дивергентне мислення, мають різні траєкторії розвитку. Ці процеси пов'язані з активністю префронтальної кори головного мозку, яка відіграє ключову роль у генерації новизни та складності (Kleibeuker et al., 2016).

Щодо девіантних стереотипів поведінки, дослідження підкреслюють важливість сімейного середовища та особистісних рис у їх формуванні. Низький рівень задоволеності сім'єю та певні особистісні характеристики можуть бути предикторами девіантної поведінки серед підлітків (Dullas et al., 2021). Ці фактори можуть обмежувати креативний потенціал, оскільки негативно впливають на самовираження та розвиток творчих здібностей.

У контексті методології дослідження мистецтва в психологічному аспекті, використання арт-освіти та культурологічних підходів виявилось ефективним у профілактиці та корекції девіантної поведінки підлітків. Застосування різних форм мистецтва, таких як музика, образотворче мистецтво, танець і театр, сприяє соціалізації, розвитку креативності та емоційного благополуччя молоді (Bolshakova et al., 2021).

Незважаючи на наявність цих досліджень, залишається недостатньо вивченим взаємозв'язок між творчим пошуком, девіантною поведінкою та віковими особливостями підлітків. Поглиблене розуміння цих взаємозв'язків є необхідним для розробки ефективних методів психологічної підтримки та інтервенцій, спрямованих на сприяння здоровому особистісному розвитку підлітків.

Мета статті. Ця стаття має на меті визначити ефективні методологічні підходи до вивчення творчого пошуку особистості підлітків, які перебувають під впливом девіантних стереотипів поведінки. Особливу увагу приділено дослідженню художньої творчості як можливого механізму подолання девіантних тенденцій у підлітковому віці. Важливим завданням є обґрунтування ефективних методів психологічного аналізу мистецької діяльності підлітків із девіантною поведінкою, що сприятиме розробці дієвих психологічних інтервенцій для їх особистісного розвитку та соціалізації.

Теоретичне підґрунтя. Одним з центральних понять дослідження є – *творчий пошук особистості*, який визначається як активний когнітивно-емоційний процес, що спрямований на знаходження нових ідей, рішень або способів самовираження (Runco & Jaeger, 2012). Цей процес є багатовимірним і включає мотиваційні, емоційні та соціальні чинники, що впливають на здатність індивіда до креативного самовираження (Sternberg & Lubart, 1999). Розвиток творчого мислення особливо важливий у підлітковому віці, коли індивід стикається з інтенсивними особистісними змінами та соціальним тиском (Kleibeuker et al., 2016).

Інший понятійний фокус дослідження зосереджено на *девіантних стереотипах поведінки*. Відповідна поведінка проявляється як відхилення від соціальних норм і може включати агресивні, антисоціальні та ризиковані форми діяльності (Moffitt, 1993). Деякі стереотипи формуються під впливом соціокультурного середовища, сімейних умов і особистісних характеристик (Dullas et al., 2021). Дослідження показують, що підлітки з девіантною поведінкою часто мають труднощі з когнітивною гнучкістю та емоційною регуляцією, що негативно впливає на їхній творчий потенціал (Hirschi, 1969; Redko et al., 2020).

Це одна центральна категорія дослідження – *психологічна допомога*. Це поняття визначається як система методів, спрямованих на підтримку емоційного благополуччя, корекцію поведінкових проблем і сприяння особистісному розвитку (Corey, 2016). Вона включає психотерапевтичні підходи, арт-терапію та консультативну підтримку, що дозволяє підліткам знаходити конструктивні способи вирішення проблем і розвивати свій творчий потенціал (Bolshakova et al., 2021).

Обидва розглянуті поняття розглядаються нами у контексті впливу соціального середовища та когнітивно-емоційних факторів на формування творчого потенціалу підлітків. Соціальне середовище відіграє критичну роль у розвитку творчого потенціалу підлітків. Сімейна підтримка, сприятливе освітнє середовище та заохочення нестандартного мислення сприяють розвитку креативності (Csikszentmihalyi, 1996). Натомість негативні соціальні фактори, такі як відсутність

підтримки, соціальна ізоляція чи девіантне оточення, можуть обмежувати творчий пошук і сприяти конформізму (Guilford, 1950).

Когнітивно-емоційні фактори, включаючи рівень інтелекту, креативне мислення та емоційну регуляцію, визначають здатність підлітка до інноваційного мислення (Lubart & Mouchiroud, 2003). Дослідження нейропсихології показують, що розвиток префронтальної кори у підлітковому віці пов'язаний зі здатністю до гнучкого мислення та творчих рішень (Kleibeuker et al., 2016). Високий рівень тривожності або емоційна нестабільність можуть стримувати креативний процес, обмежуючи здатність особистості до самовираження (Runco, 2004).

Методи дослідження. Дослідження творчого пошуку підлітків, які демонструють девіантні стереотипи поведінки, потребує комплексного підходу до аналізу їхньої художньої діяльності. Психологічний аналіз творчих проявів дозволяє виявити латентні емоційні та когнітивні процеси, що відображають внутрішні конфлікти особистості (Runco & Jaeger, 2012). Художня творчість може виступати як засіб символічного вираження глибинних переживань та соціальних установок підлітків (Kleibeuker et al., 2016).

Гіпотеза дослідження: Психологічний аналіз художньої творчості підлітків із девіантною поведінкою дозволяє виявити глибинні емоційні конфлікти та сприяє корекції девіантних стереотипів поведінки через мистецьку діяльність.

Дослідницькі питання:

1. Які особливості художньої творчості є характерними для підлітків із девіантною поведінкою?

2. Чи можна використовувати психологічний аналіз художніх творів як діагностичний інструмент для виявлення внутрішніх конфліктів?

3. Яким чином арт-терапія сприяє корекції девіантних стереотипів поведінки?

Одним із ключових методів дослідження є психологічний аналіз художньої творчості, що включає оцінку композиційної структури, вибору кольорової гами та сюжетних елементів. Попередні дослідження демонструють, що діти та підлітки з поведінковими відхиленнями часто використовують темні кольори, асиметричні композиції та хаотичні лінії, що може

свідчити про емоційний дистрес та агресивні тенденції (Bolshakova et al., 2021).

Інтерпретація художніх образів дозволяє виявити внутрішні конфлікти, пов'язані з девіантною поведінкою. Зокрема, у психоаналітичній традиції творчі продукти розглядаються як символічні прояви несвідомих переживань, що дає змогу оцінити рівень психологічної напруги підлітка (Lubart, 2017). Проективні методики, такі як малюнкові тести, аналіз спонтанних асоціацій і вербальні інтерпретації образів, сприяють розкриттю глибинних психологічних механізмів (Mouchiroud & Lubart, 2002).

Використання асоціативних та проєктивних методик є ефективним підходом у дослідженні особливостей творчого мислення підлітків. Такі методи дозволяють оцінити рівень когнітивної гнучкості, здатність до дивергентного мислення та нестандартного вирішення проблем (Runco, 2014). Наприклад, метод незавершених речень або інтерпретація абстрактних образів сприяють виявленню прихованих емоційних станів та індивідуальних особливостей творчого самовираження (Dullas et al., 2021).

Емпіричні дані та аналіз результатів. Для дослідження впливу мистецької діяльності на корекцію девіантних стереотипів поведінки серед підлітків було проведено емпіричне дослідження на базі результатів психолого-педагогічної роботи у розрізі волонтерської допомоги, яка надавалася загальноосвітнім навчальним закладам та реабілітаційним установам м. Києва і Київської області у період 2022-2025 рр. Вибірка складалася з 120 підлітків віком 12–16 років, з яких 60 осіб мали в анамнезі прояви девіантної поведінки. Методи збору даних включали анкетування, тестування проєктивними методиками та спостереження за творчими процесами учасників.

Методи збору даних:

1. Анкетування для оцінки рівня тривожності, агресивності та соціальної адаптації.

2. Проєктивна методика "Неіснуюча тварина" для аналізу емоційного стану підлітків.

3. Аналіз художніх творів, створених підлітками, за параметрами композиції, символіки та колористики.

4. Інтерв'ю з педагогами та психологами щодо динаміки поведінкових змін.

Результати і обговорення. У дослідженні було проведено порівняння творчих проявів між підлітками з девіантною поведінкою та тими, хто не демонструє таких відхилень. Виявлено, що підлітки з девіантною поведінкою частіше використовують темні кольори, фрагментовані форми та асиметричні композиції, що може вказувати на високий рівень внутрішнього конфлікту та емоційного напруження. Натомість у підлітків без девіантних проявів спостерігалися більш гармонійні та структуровані творчі роботи.

Для аналізу отриманих результатів були застосовані методи математичної статистики, зокрема, критерій Манна-Вітні для оцінки відмінностей між групами та кореляційний аналіз Спірмена для виявлення взаємозв'язків між рівнем творчої активності та особистісними характеристиками підлітків. Статистичний аналіз показав значущі відмінності ($p < 0.05$) між підгрупами за параметрами використання кольору, композиційної структури та рівня оригінальності творчих робіт.

Також аналіз отриманих даних засвідчив позитивну динаміку у зміні поведінкових патернів підлітків, залучених до мистецької діяльності. Зокрема, у 78% випадків спостерігалось зниження рівня агресивності, а у 65% учасників підвищилася емоційна стабільність. Дослідження підтвердило

ефективність використання арт-терапевтичних методів у роботі з підлітками, які мають девіантні стереотипи поведінки.

Психологічна допомога підліткам із девіантною поведінкою може здійснюватися через мистецьку діяльність, яка сприяє емоційному вираженню, розвитку самосвідомості та формуванню позитивних поведінкових стратегій. Арт-терапія є одним із ефективних методів корекції, що дозволяє підліткам вільно виражати свої почуття та переживання, тим самим знижуючи рівень внутрішньої напруги та агресії (Bolshakova et al., 2021).

Художня творчість відіграє значну роль у формуванні позитивних особистісних орієнтирів, сприяючи саморефлексії та розвитку емоційного інтелекту. Малювання, музика, театр і танець допомагають підліткам знаходити соціально прийнятні способи вираження емоцій, що, у свою чергу, знижує ризик девіантної поведінки (Mouchiroud & Lubart, 2002).

Практична інтеграція методів психологічної допомоги у систему мистецької освіти передбачає розробку програм, що включають арт-терапевтичні техніки, групові заняття та персоналізовані підходи до корекції поведінки. Це сприяє ефективнішій адаптації підлітків у соціальному середовищі та покращенню їхнього психоемоційного стану (Dullas et al., 2021). У Таблиці 1 систематизовано відповідну інформацію для практичного застосування.

Таблиця 1

Методи психологічної допомоги для роботи з підлітковими девіаціями

Метод	Механізм дії	Очікуваний ефект
Арт-терапія	Візуалізація емоцій через малюнок, ліплення	Зниження рівня тривожності та агресії
Музична терапія	Вплив ритму та мелодії на емоційний стан	Поліпшення емоційної регуляції
Театральна терапія	Програвання соціальних ситуацій	Розвиток емпатії та комунікативних навичок
Танцювальна терапія	Рухове самовираження	Підвищення самооцінки та зниження стресу

Висновки. Дослідження творчого пошуку особистості в контексті девіантної поведінки дозволило виявити низку важливих теоретичних та емпіричних закономірностей, що мають значення як для психологічної науки, так і для практики психокорекції.

По-перше, було теоретично обґрунтовано зв'язок між творчим пошуком і девіантними

стереотипами поведінки. Аналіз літератури показав, що творчий процес є складним когнітивним і емоційним явищем, що може слугувати як механізмом адаптації, так і ризик-фактором для формування девіантної поведінки (Runco & Jaeger, 2012; Lubart, 2017). Творчий пошук сприяє розвитку гнучкості мислення та дивергентного підходу до

вирішення проблем, однак за певних умов може бути пов'язаний із соціально неприйнятними або ризикованими формами самовираження.

По-друге, емпіричні результати засвідчили суттєві відмінності у характері творчого мислення підлітків із девіантною та нормативною поведінкою. Використання асоціативних та проєктивних методик дало змогу виявити, що підлітки з девіантною поведінкою демонструють вищий рівень когнітивної нестабільності, частіше застосовують нетипові образи та проявляють більшу емоційну насиченість у своїх творчих роботах (Mouchiroud & Lubart, 2002; Kleibeuker et al., 2016). Це підтверджує гіпотезу про те, що девіантна поведінка може корелювати з особливостями творчого процесу, включаючи імпульсивність, нестандартність асоціацій і підвищену чутливість до соціальних подразників.

По-третє, результати дослідження підтвердили ефективність арт-терапевтичних методик у роботі з підлітками, які мають девіантні стереотипи поведінки. Аналіз психологічної допомоги засвідчив, що методи художньої творчості сприяють зниженню рівня тривожності, стабілізації емоційного стану та формуванню позитивних особистісних орієнтирів (Bolshakova et al., 2021). Практичні рекомендації щодо інтеграції арт-терапії в систему психологічної допомоги можуть слугувати основою для розробки програм превенції та корекції девіантної поведінки.

По-четверте, у дослідженні використовувалися кількісні та якісні методи аналізу отриманих результатів. Статистичний аналіз показав, що рівень творчої

продуктивності, гнучкості мислення та емоційної виразності вищий у підлітків із девіантними проявами порівняно з їхніми нормативними ровесниками. Водночас якісний аналіз художніх образів та асоціативних структур продемонстрував наявність прихованих внутрішніх конфліктів та емоційного напруження, що потребують подальшої психологічної корекції (Runco, 2014; Dullas et al., 2021).

Отже, отримані результати мають як теоретичне, так і прикладне значення. Вони дають змогу глибше зрозуміти механізми взаємозв'язку між творчістю та девіантною поведінкою, а також розробити ефективні стратегії психологічної допомоги підліткам із проблемами соціальної адаптації. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення тривалого ефекту арт-терапії та її впливу на корекцію поведінкових відхилень у різних вікових групах.

Перспективи подальших досліджень включають глибший аналіз впливу мистецької діяльності на когнітивні та емоційні аспекти особистості підлітків із девіантною поведінкою. Зокрема, важливим напрямом є експериментальне вивчення довготривалого ефекту арт-терапевтичних методик та їхньої інтеграції в систему освіти.

Також доцільним є розширення вибірки досліджуваних, враховуючи соціально-економічний статус, рівень освіти батьків та інші чинники, що можуть впливати на девіантні тенденції. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці міждисциплінарних підходів, що поєднують психологічні, педагогічні та нейробіологічні аспекти формування творчого потенціалу особистості.

Список використаних джерел

1. Bolshakova, J., Bolshakov, S., & Prokofiev, V. (2021). Means and Methods of Prevention and Correction of Deviant Behavior of Adolescents by Means of Art Education and Cultural Studies. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 4, 515–527. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol4.6206>
2. Corey, G. (2016). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy* (10th ed.). Cengage Learning.
3. Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. HarperCollins.
4. Dullas, A. R., Yncierto, K. D., Labiano, M. A., & Marcelo, J. C. (2021). Determinants of a Variety of Deviant Behaviors: An Analysis of Family Satisfaction, Personality Traits, and Their Relationship to Deviant Behaviors Among Filipino Adolescents. *Frontiers in Psychology*, 12, 645126. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.645126>
5. Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>
6. Helms, S. W., Choukas-Bradley, S., Widman, L., Giletta, M., Cohen, G. L., & Prinstein, M. J. (2014). Adolescents misperceive and are influenced by high-status peers' health risk, deviant, and adaptive behavior. *Developmental Psychology*, 50(12), 2697–2714. <https://doi.org/10.1037/a0038178>
7. Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. University of California Press.

8. Kleibeuker, S. W., De Dreu, C. K. W., & Crone, E. A. (2016). Creativity development in adolescence: Insight from behavior, brain, and training studies. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2016(151), 73–84. <https://doi.org/10.1002/cad.20148>
9. Lubart, T. (2017). Creativity: An Overview. In R. J. Sternberg & J. C. Kaufman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (pp. 41–56). Cambridge University Press.
10. Lubart, T., & Mouchiroud, C. (2003). Creativity: A source of difficulty in problem-solving. *Journal of Problem Solving*, 2(1), 43–57. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.310>
11. Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
12. Mouchiroud, C., & Lubart, T. I. (2002). Social Creativity: A Cross-Sectional Study of 6-to 10-Year-Old Children. *International Journal of Behavioural Development*, 26(1), 60–69.
13. Runco, M. A. (2004). Creativity. *Annual Review of Psychology*, 55, 657–687. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141502>
14. Runco, M. A. (2014). Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. Elsevier.
15. Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
16. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms. *Handbook of Creativity*, 3–15. Cambridge University Press.

Summary

METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING ADOLESCENTS' CREATIVE SEARCH IN THE CONTEXT OF DEVIANT BEHAVIOR STEREOTYPES

Babadzhanova A. PhD in Psychology,
Head of the Department of Educational Programs,
Institute of Behavioral Modeling
Shymko V. Doctor of Psychological Sciences,
Full Professor, Professor of the Department of
Professional Psychology,
National Academy of Security Service of Ukraine

Introduction. The increasing prevalence of deviant behavior among adolescents poses significant challenges for psychological science and education. Contemporary research emphasizes the need to explore constructive alternatives to behavioral deviance, including the role of creativity as a compensatory and preventive mechanism. Understanding the dynamics of adolescents' creative search becomes crucial for designing effective strategies of psychosocial support and development.

Purpose. The article aims to examine the methodological foundations for studying the creative search of adolescents in the context of deviant behavioral stereotypes. The authors seek to conceptualize creative activity as a potential tool for personal growth and behavioral transformation among adolescents displaying or prone to deviant conduct.

Methods. The study is grounded in a systematic and integrative methodological approach that combines principles of activity theory, humanistic psychology, and cognitive-developmental perspectives. It analyzes the dialectical relationship between the creative process and socialization, highlighting how creativity can act as a vector for normative behavior formation. The article also includes theoretical analysis and synthesis of existing psychological and pedagogical literature.

Originality. This work offers an innovative conceptualization of adolescent creativity as a form of personality search that may counteract or transform deviant behavior patterns. The authors propose a reinterpretation of deviance not only as a risk factor but also as a potential signal of unrecognized creative potential. The study contributes to methodological discourse by integrating different paradigms for understanding the adolescent's internal search in conditions of behavioral instability.

Conclusion. Creativity, viewed as a psychological resource, has the potential to redirect adolescent behavior from deviance to constructive self-expression. The article underscores the importance of methodological diversity in studying this phenomenon and calls for empirical studies that validate the proposed theoretical models. Practical recommendations are provided for educators and psychologists working with adolescents at risk.

Keywords: deviant behavior; adolescents; visual arts; psychology of artistic creativity; emotional regulation; psychological support; understanding of visual art.

Концептуалізація – Шимко В. А.

Методика – Бабаджанова А. Н.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 07.04.25.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 05.06.25.

© 2025. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.